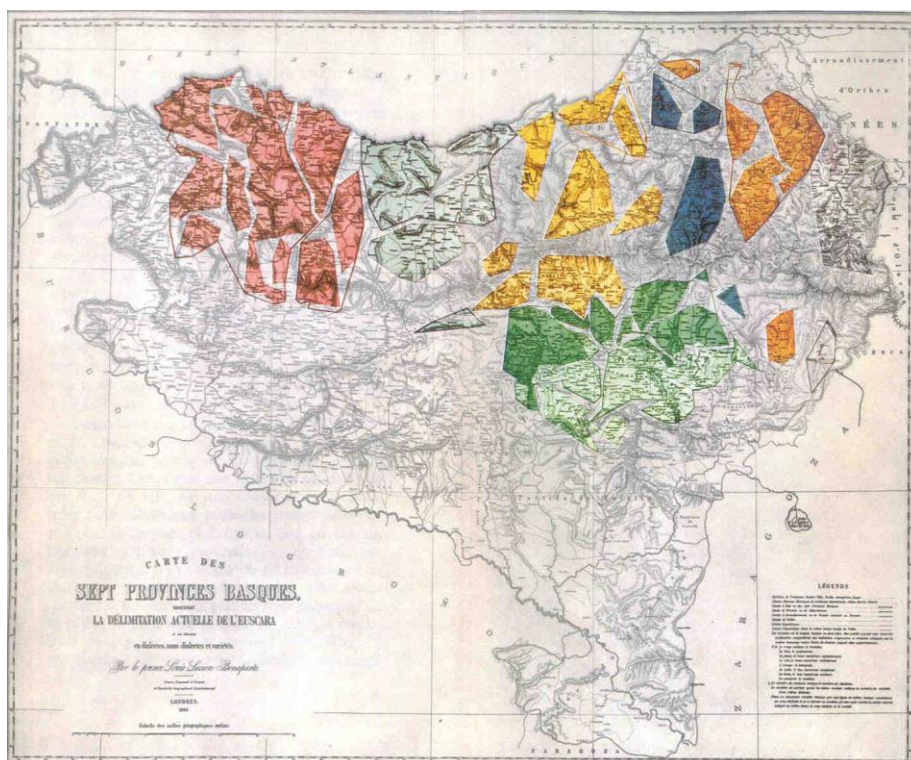

1. "Language change is *natural*, and it is *inevitable*." (Crowley 1992: 31).
2. "language change is ceaseless and remorseless. Every language that is spoken continues to change, not just century by century, but day by day" (Trask 1996: 12).
3. "All languages change all the time (except dead ones). Language change is just a fact of life; it cannot be prevented or avoided (...) language change is not really good or bad." (Campbell 2004: 3-4).
4. "Las lenguas, como todo cuanto contiene el universo, están sujetas a la ley general del cambio, aunque al parecer no todos comprenden rectamente esto. Entiéndase bien que estoy hablando de cambio a secas, sin valoración alguna, no de decadencia y corrupción o, por el contrario, de evolución progresiva. Si el paisaje inmutable que vemos a nuestro alrededor no es constante más que en apariencia, si los montes mismos varían —los Andes, los Alpes y el Himalaya son, según nos cuentan, relativamente recientes—, a nadie le extrañará que las lenguas, como las costumbres, las instituciones y los valores morales, vayan modificándose." (Mitzelena [1977] 2011: 42).
5. 18 *Çagoquez exilic ta ençun eztayçu guextoric*; 35 *Celangoa baysta amea alangoa oy da alabea*; 79 *Triscan badabil asoa, aus asco erigui daroa*; 82 *Tacoc deroat dodana echerean çejara*; 91 *Celangoa da Butroe oroc daquie*; 167 *Erioac ereçan Butroeco alabea Plencian*; 174 *Yndac mica bat orban бага, diada nesquea gajpaga*; 187 *Daquianar arçayten daquique emayten*; 223 *Ardi bat doean lecuti oro*; 229 *Leorreen artu ez doa arrancaria*; 233 *Yquedac ta diqueada*; 246 *Oguiagaz hura, oragaz heroen elicatura*; 386 *Arzayoc arri citea, gaztaeoc aguir citea*; 466 *Quibel equioc ecachari*.
6. *argui yçarrac urten dau / çeruan goyan ostançean / Bergararroc asi dira / trajioe baten azmaçean / euroen artean dioela / erre deçagu mondragoe / lasterreon sar gayteza / cantoeco çarçayqueran / aen bizarac ycara çirean / armacaz ezin eguien legez eçer / ganboarroc su emaytean / asi dira ta onegaz urten daude berealan / oñeztar barruangoac / çein erre ez citeçan / gomiz gonsaluh bertan çan / beragaz presebalen caltean / Joanicoc eta beste ascoc eudela parte bertan / oyn arroz çian luma / Oçætaco Jaun gazteac / laster baten ygaro çan / uraz alde bestea / ama bereac esaeusan / semea çerdoc orrelan / çaurietan curadu eta / ama nagoçu oera / egun bein ur jarruta / ganboar seme lasterra / ara bere lasterrago / abendañuje motela / esquerric asco emayten deusat / andra santamiri / bera axeyçat sartu eta / esera bidaldu nau ni.*
7. "all speakers are speakers of at least one dialect" (Chambers & Trudgill 1980: 3).
8. "Using a language thus necessarily involves using own of its dialects" (Petyt 1980: 11).
9. "Los dialectos no existen *antes*, sino *después* de la comprobación de las áreas en las que se registran los fenómenos concretos del hablar; no son *cosas* sino *abstracciones*, sistemas de isoglosas que se establecen por encima de la multiformidad del habla" (Coseriu 1957: 137).
10. "So in a sense a dialect is an abstraction, based on some set of features chosen in a way which is essentially arbitrary: we have simply decided that we are going to take note of some features and ignore others when calling something a 'different form of a language' (Petyt 1980: 12).
11. a) Esklusibotasuna, b) Geografia, c) Hedaduraren zabaltasuna, d) Ezaugarriak berrikuntzak, hautuak ala arkaismoak diren, e) Kronologia, f) Sistematikotasuna, g) Fidagarritasuna (Camino 2004: 76 eta hh).
12. "Investigation of any past language state is always problematic. Firstly, the only linguistic witnesses are written texts and their survival is purely contingent. Whether a manuscript and the texts in it happen to have been preserved will depend on how they were used, perceived or valued at various times between their production and the present." (Laing 2004: 50).

13. L.L. Bonaparte (XIX)

14. “Gaineracoaz den becembatean, batbederac daqui heuscal herriā quasi etche batetic bercera-ere mĩnçateco manerān cer differentiā eta diuersitate den” (Leizarraga 1571).

15a. “A falta de alguna suerte de medida, habrá que referirse a estimaciones del orden de magnitud, hechas a ojo de buen o mal cubero. Así, es posible que esas diferencias le parezcan muy grandes al hablante ordinario no iniciado a fondo más que en el euskera de su círculo local o comarcal, pero, para un comparatista, y este es el punto de vista que hay que adoptar aquí, las divergencias, como ya he escrito en algún otro lugar, son desesperadamente pequeñas” (Mitxelena [1981] 1987: 39).

15b. “De acuerdo con la opinión que podríamos llamar clásica y es la que se defiende en esta exposición, los dialectos de cualquier lengua proceden de la diferenciación de una lengua común; esta, según toda evidencia, no era ni podía ser unitaria, pero el margen de variación que podía observarse dentro de ella era desde luego menor que el que iban a mostrar entre sí los dialectos formados con posterioridad” (Mitxelena [1981] 1987: 39).

15c. “a juicio de Vogt los dialectos vascos aún en nuestros días están poco diferenciados, y la coincidencia en las estructuras subyacentes (fonología, morfología, vocabulario) se debe a que proceden en común de un protovasco cuyas características más importantes casi podemos tocar con los dedos” (Mitxelena [1981] 1987: 40).

15d. “Creo que, de acuerdo con lo que llevo expuesto, es razonable suponer que en algún momento, aún por fechar ni siquiera aproximadamente, existió algo que con todo derecho podemos llamar protovasco (no *protovasco), que no fue una simple *vue de l’esprit* ni un espejismo de la reconstrucción, como decía Kurylowicz, sino la fuente unitaria dentro de lo posible de los dialectos vascos históricos” (Mitxelena [1981] 1987: 49).

16. “Lan honetatik honako ondorio nagusi hauek atera ditzakegu:

1. Goi Erdi Aroaren hasiera-hasieran bi eremu dialektal handi bereiz litezke: bata mendebal zabala hartuko luke, hau da, Araba, Bizkaia, Errioxa eta Gipuzkoa eta Nafarroako zati bat; bestea erdialde-ekialdeko eremua hartuko luke.

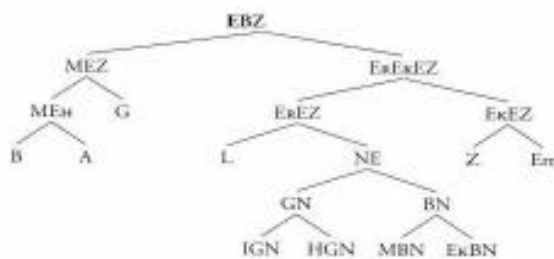
2. Behe Erdi Aroan sartu ahala, erdigune berritzaile baten ondorioz, hiru eremu dialektal bereiz litezke. Badirudi erdigune berritzailea hasierako erdialde-ekialdeko eremuan sortzen dela, ikusi dugunez toponimoetan agertzen diren hainbat berrikuntza erdigune honetan garatzen baitira, baina ez dira ekialderaino iristen.
3. Euskararen dialektalizazioa prozesu bezala ulertu behar da, ez bat-bateko gertakari bezala” (Reguero 2013: 442-443).
17. “1. Akitaniera osteko euskara: III-VI. mende bitarteko euskara. Garai honetan aldaketa handiak gertatu bide ziren; batez ere, kontsonante sistema aldatu zen; lenis-fortis oposaketa garai honetan galdu zen.
 2. Euskara Batu Zaharra: VI-VIII. mende bitarteko euskara. Orekatze eta bateratze garaia. Aldi honetan gizartea egonkortu eta hizkuntzan batasuna gertatu zen. Dialekto historikoen sorburu den hizkuntza batua garai honetan sortu zen.
 3. Lehen dialektalizazio aldia: VIII-XII. Garai honetan EBZaren lehen dialektalizazio aldia hasten da. Ikusi dugunez, bi eremu dialektal bereiz litezke: mendebalekoa eta ekialdekoa. Garai honetarako erdigune berritzailea nabarmentzen hasten da; eremu horretan hasperena galtzen hasi eta garaiaren amaierarako galdua zen.
 4. Bigarren dialektalizazio aldia: XII-XVI. Garai honetan bi eremu dialektal egotetik hiru izatera pasatzen da. Hasperenaren galera mendebalera ere hedatzen da garai honetan.” (Reguero 2012: 148-149).
18. “Il suffirait peut-être de distinguer deux grands groupes dialectaux: le biscayen (que l' on pourrait appeler aussi basque occidental) d' un cote, et de l' autre cote tous les autres dialectes (guipuzcoan, dialectes de la Haute et de' la Basse-Navarre, labourdin, souletin) [...] On pourrait . appeler ce groupe, par opposition au premier, centro-oriental. Nous justifierons cette classification par la considération suivante: on passe par gradations insensibles d'un parler al' autre 'parmi ceux qui constituent ce groupe, tandis que le saut est brusque lorsqu' on passe du guipuzcoan au biscayen. Ce dernier dialecte se distingue en effet, dans toute une partie de son verbe, par l' emploi d'auxiliaires qui lui son propres, il offre des particularités qui n'appartiennent qu' cl lui dans maints détails de la grammaire en plus grand nombre que les autres dialectes, et enfin son vocabulaire tranche aussi assez souvent sur celui de ces congénères.” (Lacombe 1924: 260)
19. “Si nous faisons attention aux' particularités individualisâtes du biscayen par rapport aux autres dialectes basques, nous avons plutôt l'impression qu'il nous faut partir de deux dialectes pyrénéens occidentaux anciens qui, pendant une certaine période, n'étaient pas immédiatement voisins, mais qui, entres plus tard en contact immédiat, se sont rapproches de plus en plus. De l' un serait donc issu le biscayen; du second, tous les autres dialectes en territoire espagnol et fran~ais. Le rapprochement entre le biscayen et le guipuzcoan, en d'autres mots l'effacement graduel des limites indubitablement nettes autrefois, est un procès en cours depuis longtemps et qui se poursuit toujours.” (Uhlenbeck 1947: 544).
20. Bertan erabiltzen den euskarari buruz esan behar dugu bizkaieratik gauza asko dituela: "dulzurea", "vencidu", "erorten"; *deguigula* "diezagula", *deub* "du", *zeban* "zuen", etab.; *domeka*, etab.” (Ondarra 1984: 13).

21. Lakarra ([1986] 1996: 152)

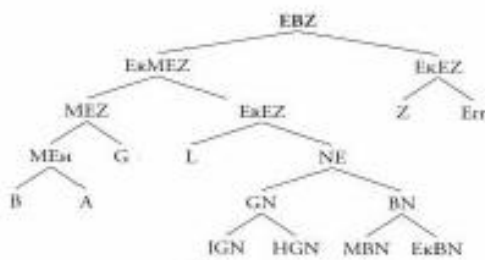
	BZ	GZ	LitB	LitG
1. <i>egin</i> eta * <i>ezan</i>	+	+	-	+
2. <i>dio</i> eta <i>deutso</i> (edo <i>dirau</i> -)	+	+	-	-
3. <i>To gen</i> eta <i>nom</i> .	+	+	-	-
4. <i>-gaz</i> eta <i>-kin</i>	+	-	+	-
5. <i>-d- daude</i> -n (edo <i>dute</i> -n)	+	+	-	+
6. Asim. * <i>edin</i> -en	+	+	-	-
7. <i>-n</i> > <i>-ø</i> lehen.	+	-	-	-
8. Komunzt. falta	+	+	-	-
9. <i>-ø / -tu</i> A. Nag.	+	+	-	-
10. <i>-yea</i> n ablat.	+	(+)	-	-
11. <i>-ti</i> prosekut.	+	+	(+)	-
12. Genit. gonbar.	+	-	-	-
13. X-ekin Y = *X eta Y*	+	+	-	(+)
14. Futur. imperat.	+	+	+	-
15. <i>-a-</i> / <i>-e-</i> 2 eta 3 perts.	+	+	+	-
16. <i>-za</i> «zuek»	+	+	(+)	-
17. Futuro zah.	+	+	-	-
18. Aoristoa	+	+	-	-
19. <i>eroan</i> eta <i>joan</i> aditz lag.	+	-	+	-
20. A. Nag. + <i>ez</i> + A. Lag.	+	-	+	-
21. <i>bai(s)l-</i>	+	+	-	+
22. <i>-eta-</i> aditz izen.	+	(+)	+	-

22. “Ez dakigu Zuberoa-Erronkariko mintzo berezia Euskara Batu Zaharretik zuzenean eta lehen garaian bereizi ote zen, ala Ipar Euskal Herriko ekialde zabaleko multzo handixko bat egon ote zen, Euskara Batu Zaharretik bereizi zena, eta ondotik Zuberoa-Erronkarietako ezaugarri berezi lokalagoak gauzatu eta bi ibar hauek ekialde zabalagoko multzo horretarik bereizi ote ziren. Dakiguna da, arkaismoen maila gotorrena ekialde murriztean gordetzen dela, Zuberoa-Erronkarietan, eta bi ibar hauek berrikuntza eskusibo partekatuak ageri dituztela, testuak abiatu baino lehenagoko berrikuntzak” (Camino 2011: 147).

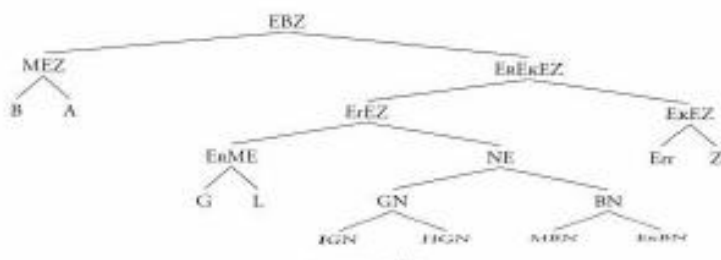
23. Lakarra (2011: 203-204)

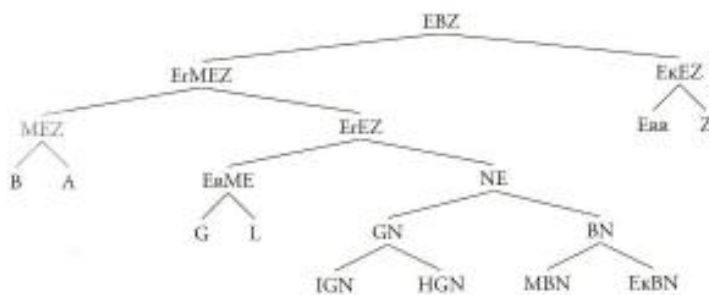
8. Figura (I)

8. Figura (II)

8. Figura (III)

8. Figura (IV)

24. Euskalkiz eskualki

a) Ba, artzai bati... zozomikotiak, artzai batek martxuan allaatu, da "a! Martxo, Martxo, gue ardiik aulenak errekaite ite ziok aixe salto!", eo batetik bestea pasatze zula. "Aizak", bestiak perriz etsaya izango zan kontestatu ziyona, eztakiu, ta, "aizak, artu itzak kontun apillan azkeneko bi eunak eta, eo martxuan azkeneko bi eunak eo eztait ze... apillai eun bat eo bi", konpreitzeazu? Ta joño! Ze izango ote an ba, ta apill oi emen da, eman diyo eauntsiyak eo ebi jasak, ta erreka guzik altxa ia ta ardik pasatzen asi ittu, ta eaman tzizkan ardi guzik. Ta geatu zitzayon aariya bakarrik. Ta ua salbatzea saltatu zan erreka, ta ariyak aarrakin begiya atea ziyon artzayai. Enteitzeazu?

b) Ongarria zabaltzen. Bai, bai, ba. Orrek tzun izena como auzalan. Por ejemplo, gaur izango zian baserri ontan, eitten zten, emain zuten lau euntika aurretik abisoa auzo guztiri ro: "beno! Biar Erranderin gorozketarik ttuk", ta inguruko baserri guzitakok joten tzian. Ta gero andikan bi eunera ero irura igual beste baserrin e? ta, ta ori obligazio bezala, alkarrri laundu, lana aixe ittetikan. Gorozketarik o zoilarik, igual. Lur iraultzen zijoazen denbon zoilarik. Ta denak elkarri laundu, orixe da auzalan. Ta erraxo in, zertika itxen baldin bazian senar-emaztek eta lau ume txiki, aik nola ateako zittuzten ba? O in zezaketen biin arten, bazuten iru illaateko lana iual o bi illaatekoa iraultzen, gero gorotzen igual. Ta itte zten, "bueno! gaur olokon gorozketarik", pues ara jon, ta jongo zen senarra, jenealen gizaseme juten tzen o, neskatxa baldin bazen, neskatxa iual o motilla, seme bazen, motilla. Urrungo jongo zian bestera, urrungo (???) ta. Aiek illabate baten in bear tzutena, por ejemplo, zortzi eunen denak oi itten baitzuten ta gero libre gelditzen baitzien bee lanatako, enteitzen?

c) Urrungo goxien, or bedratziek inguruen, e, nik eneuen esauten a be, mutille, ordenantzie euki una. Ta a ordenantzie, mutille ego san entzuten eurrien, direktoras. Ta urrengo goxien geitu osten bedratzietan. Salara etorri sen. Yakiñ euen nongo salan nauen be. Etorri sen da: Saratamo!, geitu euen, da "presente!" nik, ba ofisiala eo seuse dalakoan. "Presente!", altxau nitzen da, yoa nitzen da: Atzoko bixitea, euskeras esa osten, da: atzoko bixitea. Kapitanana? Ta, bai, gaubean etorri de. Bera ta sarjentoa ta paisano bat papel bateas libertadan "como familiar" ataateko. Ta direktorak au ta au esantzo taa estotze itxi.

d) a, ba, eta hori, hori erten zen oai jende batzui, bon, ezta euriarekin ikhusteko, bena jende batzui hanitz pena eta gio bon, azkenian, xeru xaharra agertu horiendako re, baakizu, frantsesez erten da hori, berriz goxotasunain itzultze hua eh! konpreintzen duzu, une accalmie dans ses malheurs frantsesez, gaixo jendiak, azkenian zeru xaharra ikhusten dine! hori da uharrak ukhan diuzte, galdu dute norbait aita edo ama edo haur bat edo eritasunak edo istorio eta gio heldu da azkenian zeru xaharra, konpreintzen duzu, uharren artetik da pollit bat, hua, izan dadin euriarekin, izan dadin egiazki egiazki uriarekin edo zeriarekin, izan dadin biziko, biziko malurretan, bizitzan.

e) Baakizu nun atxemaiten tuzun hok aise, tipiak? ohandzian, ogi-landan inen du amak hola xilo-aire bat eta hartan lastoak eta biltzen tu ta han inen tu umiak ta ogia garbitzen ari zira, olho ta kharlo ta horiek atheratzen, orai ezta iten ogirik gehiao, hogoi urthetan hola finitu nin, etzira haizu bena badakizu nola hazi behar den hori: barrika bat emaiten duzu xutik, burua kentzen diozu, ta gate-zare bat ematen uhal batekin eta buru haren uhaleik handienarekin gate-zaria, fin fina, hau iten tuzte pssss saltuak, eta behala hilen da hau lapin-cageot batian ematen bauzu, gainian joko baitu, aski du deusez bat gainian.

f) Eta Kadet jun züzun Katalinagana eta Mañañaen senharraekin untsa züzün eta Kadetek aithortzen diozü: oh bena eztakiñat, ez, zea, Johaño ibilten dün Mañañaen ikhusten üsü üsian, nik eztakiñat ezten... eztenetz zerbait igaiten hor; eta deskübritü zizün zerbait, eta gio jüjilat jun zütützün eta zertü, jüjik gio sosa elkhi zitzietzün eta biak oro akort ezai prefosta, eta gio tzintzarrotsak egin beitzeitzen, geo ordin, zea, jandarmak jin zitzün, tristant bat atzaman zizien, hua beita aisenik atzamaiten, eta nur zütin lagünak eta haek erraiten diezü, zea, tarrapata nur ziren lagünak.